

Kritiek van de praktische vernuftigheid:

constructie en deconstructie in het filosofieonderwijs

Ed de Jonge

Recensie van: Hanno Deppner (2011). *Kant für die Hand: Die "Kritik der reinen Vernunft" zum Basteln & Begreifen: Mit Anleitung und 12 Bogen Bausatz*. München: Albrecht Knaus Verlag.

ALS KERSVERSE FILOSOFIESTUDENT volgde ik het hoorcollege moderne wijsbegeerte bij de niet alleen in overdrachtelijke zin onnavolgbare professor Hol-lak. Toen hij eens uitweidde over de monadenleer van Leibniz vroeg een enigszins geagiteerde en radeloze medestudente: wat moet ik me daaronder voorstellen? Het volmaakte antwoord van deze absolute geest was: niets. Geduldig wachtte hij vervolgens totdat het rumoer in de zaal enigszins tot bedaren was gekomen en in een vlaag van toeschietelijkheid verhelderde hij wat hij bedoelde. Maar in retrospectief voltrok zich in de collegezaal op dat moment een waterscheiding: de verontwaardigden, die de uitleg van de hoogleraar niet eens meer tot zich door konden laten dringen, verlieten al snel de opleiding, terwijl degenen bij wie een flauwe glimlach op het gelaat verscheen, vergezeld van twinkelende ogen die in het niets staarden en toch iets aantrekkelijks leken waar te nemen, hun studie in ruime meerderheid wisten af te ronden, zij het ook niet altijd binnen de tijdsspanne die daar tegenwoordig gangbaar voor lijkt te zijn. Toch lijkt er hoop te zijn voor minnaars van de wijsheid bij wie het voorstellingsvermogen sterker ontwikkeld is dan de denkracht. Hiermee bedoel ik niet in dit specifieke geval te verwijzen naar het bekende kunstwerk van Sartre, maar meer in het algemeen naar de ontwikkeling in didactische methoden voor filosofieonderwijs waarbij de parels van het menselijke denken aanschouwelijk worden gepresenteerd, inclusief portretten en schilderijen, tijdsbalken en schema's. Zie bijvoorbeeld de inmiddels alweer 20 jaar oude *Atlas zur Philosophie*. Een nieuwe loot aan deze heden ten dage zeer vruchtbare stam met laaghangend fruit is het boekje *Kant für die Hand*.

Ed de Jonge is momenteel werkzaam bij Hogeschool Utrecht op het terrein van praktijkonderzoek en onderwijsontwikkeling. Informatie en contact: www.professionaliteit.nu.

Kants veelzijdigheid moet zeker niet worden onderschat: zijn naam blijkt niet alleen te rijmen op strand en krant, zo leren recente Nederlandstalige publicaties ons (Titel nodig? Met Kant uit de brand!), maar ook op hand, en dat is natuurlijk een krachtig beeld dat veel associaties oproept, maar hier vooral vanuit een pragmatisch perspectief moet worden geïnterpreteerd: handen zijn handig om te handelen. Meer in het bijzonder gaat het om ingrijpen in dienst van begrijpen. Zoals het christendom volgens Nietzsche platonisme voor de massa is, zo is het tegenwoordig populaire constructivisme mijns inziens niet veel meer dan gerelativeerd kantianisme voor sociale wetenschappers. En zoals ik als filosofiedocent in de voetsporen van Augustinus de naam van de christelijke god wel ijdel gebruikte om aan leerlingen duidelijk te maken wat Plato met Ideeën zou kunnen bedoelen, zo lijkt het hier gerecenseerde boek de geschetste verhouding om te draaien in de zin dat het een constructivistische toegang tot het kantianisme biedt. Het boek is namelijk niet alleen een leesboek maar vooral ook een doe-het-zelfboek: van de lezer wordt verwacht de handen uit de mouwen te steken en Kants systeem op systematische wijze met behulp van vouwbladen te reconstrueren, zeg maar de wijsgerige variant van het artistieke painting-by-numbers naar beroemde schilderijen. Niet creatief met kurk maar reflectief met papier en plaksel. (Zie voor een razendsnelle demonstratie: <http://www.randomhouse.de/webarticle/webarticle.jsp?aid=27335>).

Op zich is het natuurlijk beslist geen slecht idee om de volgende didactische strategie te hanteren: cognitieve inhoud aanschouwelijk maken voor ons. Het beste voorbeeld dat ik ken is het boek *Ein Blick in die vierte Dimension* van Hans Borucki. De auteur legt, ondersteund door middel van tekeningen, uit hoe uit een nuldimensionale figuur (een punt) een eendimensionale figuur (een lijnstuk) geconstrueerd wordt, welke principes daarbij gebruikt worden en welke meetkundige veranderingen daardoor optreden. Zo schrijft hij voort door de toename aan dimensies totdat hij duidelijk kan maken hoe van een driedimensionale figuur (een kubus) een vierdimensionale figuur (een zogeheten hyperkubus) geconstrueerd zou

moeten worden. Tegelijk legt hij uit op welke manieren een driedimensionale figuur (een kubus) in een tweedimensionale ruimte (een plat vlak) kan worden afgebeeld, en op die manier kan hij verhelderen hoe een vierdimensionale figuur in een driedimensionale ruimte zou kunnen worden afgebeeld. Terloops vermeldt de auteur dat zulke driedimensionale constructies eenvoudig kunnen worden vervaardigd, bijvoorbeeld met behulp van satéprikkers. Cruciaal is dat bij dit alles wordt benadrukt dat we de vierde dimensie wel kunnen denken maar haar ons niet voor kunnen stellen. Door deze aanpak gaat de lezer de driedimensionale figuren beschouwen als het resultaat van een reducerende operatie vanuit vier naar drie dimensies. De aanschouwelijke afbeeldingen worden dus gebruikt om het denkproces te ondersteunen, en het aardige is dat de lezer zich onvermijdelijk bewust wordt van de grenzen van zijn eigen voorstellingsvermogen. Hij kan het namelijk niet laten om op onbewaakte momenten tevergeefs te zoeken naar een vierde dimensie in zijn eigen voorstellingsruimte, ongeveer zoals iemand die is ontwaakt zich probeert te herinneren hoe hij het in zijn droom klaarspeelde om te vliegen.

In *Kant für die Hand* gaan enerzijds een globale maar wel benijdenswaardig beknopte, heldere en toegankelijke uitleg van Kants epistemologie en anderzijds de constructie van een met veel vernuft ontworpen kubistische verbeelding van dit systeem hand in hand. Eenieder die reeds in de kwetsbare kinderleeftijd door toedoen van zijn eigen linkerhanden de frustrerende ervaring heeft opgedaan dat bouwpakketten weliswaar in theorie mogen kloppen maar in de praktijk nooit deugen, moet krachtig worden ontraden deze taak zelf ter hand te nemen. Met misplaatste trots vermeld ik dat ik de klus tot een redelijk goed einde heb weten te brengen, maar ik moet daaraan toevoegen dat ik hiervoor mijn infantiele faalangst evenals mijn volwassen smetvrees geweld heb moeten aandoen, zodat mijn zelfoverwinning niet zonder vuile handen tot stand is gekomen. Belangrijker is dat de afwisseling van denken en doen weliswaar redelijk aangenaam was (maar dat is wellicht sterk persoonsgebonden, want ik wissel mijn intellectuele werkzaamheden altijd graag af met huishoudelijke taken) maar dat ik het knutselen op

geen enkele wijze als ondersteunend voor inzicht in Kants systeem heb beleefd. De tekst biedt meer structuur en inzicht dan de kubus. Zo wordt in het boek wel uitgelegd dat tijd een innerlijke, en ruimte een uitwendige vorm van de aanschouwing is, maar dit aspect komt op geen enkele wijze tot uiting in de kubus, waar beide vormen gebroederlijk naast elkaar blijven staan. Niet dat ik weet hoe dat anders zou moeten, maar daarmee is meteen het kernprobleem van deze benadering verwoord: kunnen de mogelijkheidsvoorwaarden voor de aanschouwing zelf aanschouwelijk worden voorgesteld? Een betere didactische strategie voor toegang tot Kants epistemologie lijkt mij dan ook leerlingen zich bewust te laten worden van wat er zou kunnen gebeuren wanneer de kantiaanse cognitieve structuur verdwijnt. Bernlefs roman *Hersenschimmen* is daar bijvoorbeeld zeer geschikt voor: de dementerende hoofdpersoon verliest langzaam maar zeker steeds meer de grip op tijd en ruimte, op samenhang en betekenis. Wanneer *Kant für die Hand* toch in het onderwijs zou worden gebruikt, bijvoorbeeld om op zich goed verdedigbare mnemotechnische redenen of simpelweg om ervoor te zorgen dat de rusteloze leerlingen iets omhanden hebben, dan zouden de tastbare resultaten die dat oplevert niet als ding op zich maar vooral als object voor ons kritisch reflecteren moeten worden gebruikt. Het grote voordeel hiervan is dat de toetsing dan kan worden beperkt tot één vraag: wat moeten wij ons bij Kants vormen van de aanschouwing en categorieën van het verstand voorstellen?

Kritiek van de
praktische
vernuftigheid

Ed de Jonge